

Ahhoz, hogy 1989. augusztus 19-e jelentőségét felfogjuk, nem elégséges annak a szombati napnak történéseire szorítkoznunk. Sokkal inkább kívánatos az előzményeket és a közvetlen utána következő eseményeket figyelembe venni. A tisztánlátás azt is megköveteli, hogy a Sopronpusztánál történeteket beágyazzuk az akkori, napi politikai szinten észlelhető általános változások sorába. Előjáróban ezért nem árt leszögezni, hogy az 1989. augusztus 19-én megrendezett Páneurópai Piknik – igaz, elsősorban a keletnémet menekültek jóvoltából – jelentős epizódnak bizonyult az akkor már felgyorsult események között. Ezen kijelentés helyes értelmezése céljából nem ártana visszanyúlni azon jelenségekhez, amik félreérthetetlenül a kommunista rendszer elmélyülő válságát jelezték. Kétségtelen, ezek nem csupán meghökkentő fordulatokból, sokkal inkább a terjedő rossz hangulat mellett a növekvő nyugtalanságból voltak érezhetők, kiolvashatók. Ebben a vonatkozásban kevésbé a lakosságra inkább a hivatalos politika reprezentánsaira kell gondolnunk. Az „istenadta nép”, legalábbis Magyarországon, éppenséggel nem panaszkodhatott, hiszen nap mint nap jutott neki – igaz, nem tudva, meddig – a kondérban fortyogó gulyásból, nem is említve azt, hogy mi mindent kezdtek megtúrni a hatalom gyakorlói. Az ellenzéki mozgalmakon belül is megfigyelhető volt egy olyan irányzat, amely nem is annyira a rendszer megdöntésében, hanem oly értelemben vett megreformálásában látta a kibontakozást, hogy mintegy kéz a kézben bizonyos mértékben ők is részesültek volna a politikai hatalomból. A *Beszélő* szerkesztői jellegzetes módon rácsok mögött képzeltek magukat, ugyanakkor társadalmi szerződésen kezdték törni a fejüket, akkor, amikor az elhatalmasodott kór már megállíthatatlanul az összeomlásra engedett volna következtetni. A kádári jelszót akkor akarták átültetni a politikai gyakorlatba, amikor a rendszer már reformok árán sem volt menthető.

Az eluralkodó politikai, de nem utolsósorban gazdasági válság mellett nem szabad figyelmen kívül hagyni a bekövetkezett generációváltást sem. Tito és Kádár vélt népszerűségük ellenére elfáradtak és kifulladásra kerültek. Honecker egészségi állapota epehólyag-operációján túlmenően gyógyíthatatlan rákos megbetegedésre vallott, legalábbis így tudta ezt a nyugatnémet hírszolgálat.¹ 1989 nyarán mindamelllett a Német Szocialista Egységpárt (SED) vezérkarának legalább a fele „egészségügyi gondokkal” bajlódott.² Az ötvenes éveiben járó Gorbacsov ugyan

¹ Der Standard, 1989. augusztus 31.

² Salzburger Nachrichten, 1989. szeptember 4.

életkoránál fogva is új lendületet hozott, de meghirdetett jelszavai inkább a nyugati világban találtak helyeslésre. Politikai lépései a Prágai Tavasz reformjait idézték, melyek végső soron a szocialista rendszerre nehezedő általános nyomáson kívántak enyhíteni, megpróbálták elviselhetővé tenni a kommunista világ mindennapjait. Emberi vonásait mi sem mutatja jobban, mint hogy nem kész tervekkel lépett színre, hanem lépésről lépésre jutott el odáig, aminek leglátványosabb külpolitikai megnyilvánulása a Bonni Nyilatkozat³ lett. A nyilatkozat egyes pontjaival kapcsolatosan felvetődött a kérdés, vajon a Varsói Szerződés tagállamainak, jelesül Lengyelországnak és Magyarországnak lett-e volna joguk ahhoz, hogy saját útjukat járják. Gorbacsov katonai tanácsadója, Szergej Ahromejev marsall felvetette az említett országok semlegességének lehetőségét is.⁴ A *Kronen-Zeitung* örömteli bejelentését nagyon józanul mérlegelte Martos Péter a *Die Presse* c. polgári lapban. A szerző szerint kétségtelen, hogy a Brezsnjev-doktrínát⁵ elvileg hatályon kívül helyezték, mégis különbséget kell tenni a kijelentések és azok valóságtartalma között. A magyarok legalábbis több mint kételkedve fogadták az ilyen híreket, hiszen nagyon is emlékezetükben élt Nagy Imre semlegességi nyilatkozata 1956-ból. Mindazonáltal nem is annyira a politikai struktúrák, mint inkább a KGST gazdasági életképessége szabja majd meg, hogy a Varsói Szerződésen belül vagy kívül járható-e a jövő útja.⁶ Egyébiránt Michael Hann, a *Der Standard* tudósítója szerint Magyarországnak inkább know-how-ra lenne szüksége külföldtől, mint kölcsönre. A szerző a 38 milliós Lengyelország adósságát 39 milliárd, a 10 milliós Magyarországot 18 milliárd dollárban adja meg.⁷

A Gorbacsov-féle nyitás, jelesül a főtítkár bonni látogatása nyugtalanságot keltett a nyugati szövetségesekben, elsősorban az Egyesült Államokban. Az adott körülmények között viszont nem volt elégséges kritikus hangokat hallatni, hanem kezdeményező-en kellett fellépni. Ennek tudható be Bush elnök lengyelországi, majd magyarországi látogatása, aminek nyilvánvaló célja a kibontakozó demokratikus mozgalmak bátorítása volt, természetesen a kommunista hatalom tudomásul vételével, sőt határozott felkarolásával, mégpedig kölcsönnyújtás formájában. Lengyelország ugyan kevesellte a beígért gazdasági segílyt,⁸ Magyarország azonban nem elégedetlenkedett a 25 millió dollár miatt.⁹ Nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország – Lengyelországhoz hasonlóan – a reformoknak nevezett változásokat egyrészt a szovjet politikai változtatásoktól

---

³ A Mihail Gorbacsov és Helmut Kohl 1989. június 13-i, bonni megbeszéléseit összegző zárodokumentum tartalmazta az emberi jogok feltétlen tiszteletét, és azt, hogy minden nép szabadon választhatja meg saját politikai és társadalmi rendszerét.

⁴ Ungarn und Polen bald neutral?, *Kronen-Zeitung*, 1989. július 30.

⁵ A Leonyid I. Brezsnjev által 1968-ban meghirdetett geopolitikai elv a szocialista államok szuverenitásának korlátozását tartalmazta.

⁶ *Die Presse*, 1989. augusztus 3.

⁷ *Der Standard*, 1989. augusztus 5-6.

⁸ Polen enttäuscht über Bushs magere Gaben. *Die Presse*, 1989. július 12.

⁹ Bush: 25 Millionen Dollar für Ungarn. *Der Standard*, 1989. július 13.

remélte, másrészt a Nyugat gazdasági támogatásához kötötte. Az amerikai elnök fogadtatása július 12-én igen szívélyes volt: a szakadó esőben is sokan kitarítottak a Kossuth téren. A radikálisnak nyilvánított FIDESZ „Ne higgyen a kommunistáknak!” felirattal üdvözölte az elnököt.

Magyarország már Bush látogatása előtt a keleti tömb éllovasaként foglalkoztatta a nyugati, illetve az osztrák közvéleményt; mindenekelőtt Nagy Imre és társai június 16-i temetése váltott ki buzgó méltatásokat valamennyi napilapban. Amennyiben mérföldköveket keresünk a változások folyamatában, a nagy temetést mindenféleképpen annak kell tekintenünk. Találó volt Ernst Trost erről szóló tudósításának címe: *Búcsú, mely kezdet.*¹⁰ Kissé hosszabb a *Kurier* hasonló fogantatású fejléce: *Nagy Imre újratemetése az új Magyarország születése.*¹¹ Az esemény hatását sorsszerűen kidomborította Kádár Jánosnak Nagy Imre utólagos felmentésével egyidejű halála¹² (szinte vele egyidőben halálozott el Andrej Gromiko szovjet külügyminiszter is). Kádár temetését az amerikai elnök távozása utánra tűzték ki.

Az MSZMP vajúdasával, majd az ellenzékkel beinduló alkudozásokkal nincs lehetőség foglalkozni ehelyütt. Annál inkább emlékeztetni kell azokra a zavaró hangokra, amik a Nyugat, mindenekelőtt Bush elnök biztatása ellenére sem engedtek arra következtetni, hogy szabad a vásár, vagyis merész kalandokba lehet bocsátkozni.¹³ Más lapok is a *Kurier*hoz hasonlóan vélekedtek az ellenzéki mozgalmakról. A történelmi tapasztalat inkább óvatosságra intett. Talán ezzel is magyarázható, hogy Bush egyes ellenzéki csoportosulások szándéka ellenére a tárgyalásos utat választotta az uralkodó hatalommal a „kerek asztal” körül. Az óvatosság annál inkább is helyénvaló volt, mivel a legbuzgóbb „testvérpártok” Honeckertől Ceaucescuig fanatikusan a – tüntetők ellen páncélosokkal fellépő – kínai kommunistáknak tapsoltak, s ezzel egyidejűleg igyekeztek megbélyegezni az elhajlókat. A saját hatókörükön belül természetesen eleve elfojtottak, megtoroltak minden gyanúsnak mutató megmozdulást, kezdeményezést. Gorbacsov fordulatként kezelt bonni látogatása és bejelentése a hidegháború végéről fogvicsorgató reakcióra sarkallta Margot Honeckert, a SED-főtitkár feleségét. Szemében a nyugati értékek a Nyugat rothadását jelentették. Éppen ezért arra bízta a keletnémet fiatalságot, hogy ha szükséges, akár fegyverrel védje meg a szocializmust. Élesen bírálta a Nyugat felé kacsingató Kelet-európai „ellenforradalmárokat”. Úgy ítélte meg, hogy a piacgazdaság és a pluralizmus nem más, mint egy hanyatló társadalom rothadása. A kommunizmus története nem igényli a korrektúrát, ugyanis „mi az igazságot mondtuk ki” – idézte tőle a *Kurier* című osztrák napilap.¹⁴

---

¹⁰ Kronen-Zeitung, 1989. június 17.

¹¹ *Kurier*, 1989. június 17.

¹² *Der Standard*, 1989. július 7.

¹³ Georg Berenyi: *Das Abenteuer Demokratie*. *Kurier*, 1989. június 26.

¹⁴ *Kurier*, 1989. június 15.

Csehszlovákiával társultan sokkal fenyegetőbbnek mutatkozott Ceaucescu határozott fellépése Magyarország ellen. Nagy Imre temetését követően tiltakozó jegyzéket adtak át a bukaresti magyar követnek, amely szerint szocialista- és románellenes, sovinszta és revansista, fasiszta kirohanások hangzottak el egyes búcsúbeszédekben.¹⁵ Gustav Chalupa ebből a „Kisantant” feléledésére következtetett vörös színekben. A magyar kisebbségek mindkét országban növekvő nyomás alatt élnek; Magyarország kiállása mellettük ürügyül szolgál a magyarországi reformerek revansista megbélyegzésére.¹⁶ Mind a *Salzburger Nachrichten*, mind *Der Standard* arról tudósít, hogy Románia 2-2,5 m magas tuskésdrót kerítéssel, két oldalán árokkal erősítette meg a magyar-román határt. 1987 vége óta 30.000, többnyire magyar nemzetiségű román állampolgár menekült Magyarországra; számukra három menekülttáborot rendeztek be.¹⁷

Feltétlen ki kell térnünk a július első hetének végén Bukarestbe egybehívott konferenciára, ott ugyanis teljes erővel egymásnak ütköztek az indulatok a reformok szorgalmazói és ellenzői között. Magyarország számára megnyugtatóan hathatott, hogy sikerült megfogalmazni mindazt, ami már javában zajlott a Szovjetunióban, de még inkább Lengyelországban és Magyarországon. Mindenekelőtt: nincs egyetemes szocializmus-modell, senkinek sincs előjoga az igazságra – hangzott az állásfoglalás. Ebből kifolyólag minden (tag)állam a saját feltételeinek, hagyományainak és követelményeinek megfelelően rendezheti be társadalmát. Vagyis különböző utak vezetnek a szocializmus megvalósulásához.¹⁸ Mindez nem akadályozta meg, hogy a román és a magyar delegáció a tárgyalások befejezésekor nyíltan összecsapjon egymással. A magyarok szenvedélyesen érveltek a falurombolás ellen, ami mélyponthoz vezetett a román-magyar kapcsolatokban. A feszültség odáig fokozódott, hogy még az MSZMP is fegyveres beavatkozástól tartott a román oldalról. Katonai tekintetben Románia – már csak Ceaucescu kiszámíthatatlansága miatt is – fenyegető fölényben volt. Az Osztrák Néppárt honvédelmi ügyvivője emiatt a Szovjetuniót egészen új módon, rendfenntartó hatalomként definiálta a térségben. Úgy vélte: Magyarország még kérni is fogja, hogy a 40.000 szovjet megszálló maradjon az országban. Magyarországon – állítása szerint – általános a vélemény, hogy a szovjet csapatok egyáltalán nem jelentenek megterhelést, hanem adott esetben inkább biztonságot a románokkal szemben.¹⁹

Egyes tudósítók szerint Magyarországot az elszigetelődés veszélye is fenyegette, ami a reformokat fékezhetette. Még ebben a légkörben is volt elég merészség azonban a magyar vezetésben, hogy a Bős-nagymarosi vízlépcső magyar szakaszának megépítéséről szóló megállapodást május 13-án felmondja.

¹⁵ Kronen-Zeitung; Der Standard, 1989. június 22.

¹⁶ Salzburger Nachrichten, 1989. június 20.

¹⁷ Der Standard, 1989. június 22.

¹⁸ Salzburger Nachrichten, Die Presse, 1989. július 10.

¹⁹ Salzburger Nachrichten, 1989. augusztus 1., 2.

Vlagyimir Lukovenc, a csehszlovák kormány illetékes ügyvivője ugyan szerződésességét vetett a magyarok szemére, amiért kártérítés jár; a budapesti döntés nem technikai, hanem emocionális és politikai töltetű volt – állította –, mindazonáltal be fogják látni a magyarok, még ha netán kapitalistává lehet is országuk, hogy az erőmű megépítése nélkül nem oldható meg Magyarország energiaszükséglete.²⁰ Oltványi Tamás, a *Der Standard* magyarországi tudósítója alig két hétre rá azt írja, hogy a Csehszlovák Tudományos Akadémia ökológiai osztálya állásfoglalása szerint teljesen nélkülözhető a magyarmosi vízlépcső.²¹

Sokkal kockázatosabbnak, éppen ezért merészebbnek tűnt a határnyitással kapcsolatosan a keletnémet menekültkérdés megoldása. Ezzel összefüggésben két dologra kell emlékeztetni: az egyik a Vasfüggöny lebontásának meghirdetése 1989. május 1-jén, a másik a keletnémet nyaralók menekültekké való átváltozása a nyár folyamán. Horn Gyula június 26-i bécsi látogatását követően osztrák kollégájával, Alois Mock-kal, június 27-én Klingenbachnál (Kelénpaták) jelképesen átvágta a szögesdrót-kerítést. Engelbert Washietl ezzel kapcsolatosan a következőképpen ír: A magyar határon most megfigyelhető drótvágó politikának sokban színház és show jellege van. Magyar katonák kedden (június 27.) parancsra néhány kilométeren felgöngyölítették a drótkerítést, csupán azért, mert odakukkantott két külügyminiszter, Alois Mock és Horn Gyula. Mindez azonban csak hatáskeltés volt. A magyaroknak ugyanis sokat számít, hogy rövidebb George Bush amerikai elnök látogatása előtt olyan sok liberalizálódási mozzanatot tudjanak felmutatni az amerikai tv-csatornáknak, amennyit csak lehet. Mindehhez nagyon kedvező alkalmul kínálkozott bemutatni a Vasfüggöny kétoldalú lebontását, a nemzetközi sajtó pedig készségesen fogadta ezt az ajánlatot.

Az újságíró kombinációi szerint²² a szintén drótvágó ollóval felszerelt Mock magasabb érdekek kedvéért csupán a kaszkadőr szerepére vállalkozott.²³ (A vasfüggöny lebontásának 20. évében az erről elhíresült felvételek nem csupán a sajtóban jelentek meg, hanem a legkülönbözőbb emlékrendezyvények meghívói is a drótvágó jelenettel hívták fel magukra a figyelmet.) George Bush elnököt budapesti látogatásakor tényleg a vasfüggöny díszes dobozban elhelyezett darabkájával ajándékozták meg.²⁴ Július végén arról értesülhetett az osztrák olvasó, hogy május eleje óta a 260 km-es áramjelzős vonalon már 117 km-en eltávolították a jelzőberendezést (ami természetesen nem volt azonos a szögesdrót kerítéssel). Egyben az is tudatták az olvasókkal, hogy augusztus 1-vel feloldják a határzárlatot, vagyis megszűnik a határsáv, amelynek területére korábban csak külön engedéllyel

²⁰ Die Presse, 1989. július 1., 2.

²¹ Der Standard, 1989. július 14.

²² A lap információit érdemes annyiban pontosítani, hogy a szimbolikus határátvágás ötlete az osztrák külügyminisztertől származott. Alois Mock Horn Gyula útjának előkészítése során vetette fel a gondolatot a magyar nagykövet előtt. Lásd: Oplatka András: Egy döntés története. Magyar határnyitás – 1989. szeptember 11. nulla óra. Budapest, 2008, 114.

²³ Eine erwanderte Nachbarschaft. Salzburger Nachrichten, 1989. június 29.

²⁴ Kronen-Zeitung, 1989. július 13.

lehetett belépni.²⁵ Miközben megkezdték a drótkerítés eltávolítását, a határ mintegy 80 km hosszú soproni szakaszán évente 3400–4000 határ-sértésről szóltak a jelentések. A munkálatok befejezését 1990 decemberére tervezték.

Ezzel párhuzamosan jelentek meg az első hírek az NDK-ban tapasztalható nyugtalansággal kapcsolatban. A tanácsválasztások során észlelt csalások ellen tüntetéssel léptek fel, melyet az evangélikus egyház kezdeményezett. Kelet-Berlinben kemény rendőrségi fellépésre került sor, mintegy kétszáz személyt tartóztattak le. Ugyanakkor a Népkamara egyhangúlag helyeselte a rendkívüli állapot bevezetését Pekingben.²⁶ Ezt követően augusztus elején inkább az osztrák menekültpolitika került terítékre. A kommunista államokból érkező menekültek számának növekedése láttán nemzetközi menekültkonferencia összehívását szorgalmazta az Osztrák Néppárt nemzetbiztonsági ügyvivője, Ettmayer, aki szükségesnek látta az Egyesült Államok segítségének igénybevételét is. A vasfüggöny mögötti változások természetesen különbözőképpen hatottak a menekült-státusz elismerésére. A Genfi Konvenció szellemében a lengyeleket és magyarokat nem tekintették politikai menekülteknek, mivel nekik már nem volt közvetlen politikai okuk hazájuk elhagyására, inkább megélhetési szándékkal érkeztek Ausztriába. Gazdasági menekültként nekik nem jártak a politikai menekülteket megillető kedvezmények. A magyar „menekülteket” közvetlenül is érintette az a kormányrendelet, amelynek értelmében ezek teljes büntetlenséget élvezhettek Magyarországra visszatérve.

Közben Magyarországon nyugtalanítóan megnőtt azon keletnémet nyaralók száma, akiknek nem volt szándékukban visszatérni az NDK-ba. Július 26-án a *Salzburger Nachrichten* közölte a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság igazgatójának felvilágosítását, miszerint 1989 első felében 500 keletnémet polgárt fogtak el a nyugati határon. Az 1969-ből származó magyar–keletnémet megállapodás értelmében meg kellett akadályozni egymás állampolgárainak nyugatra való távozását. A magyar hatóságok megelégedtek azokat, akik szökést kíséreltek meg, azaz bejegyezték ezt útleveleikbe, ami Magyarországról történő azonnali kiutasítással járt. Ebből persze bonyodalmak származtak, amiért is a magyar hatóságok hamarosan eltekintettek ettől az eljárástól. Miután Magyarország időközben aláírta a genfi menekültügyi egyezményt, befogadhatott menekülteket. A keletnémetek a továbbiakban a menekült státusz megadásáért folyamodhattak, de azt csak akkor kaphatták meg, ha bizonyítottan politikai üldözés veszélyeztette őket. A menekültek száma mindamellett egyre nőtt, így augusztus 1-jén 237 keletnémetről számol be a *Salzburger Nachrichten*. Augusztus 8-án intenzív diplomáciai tevékenységről értesülhetünk: a bonni hatóságok arra kérték a magyar kormányt, ne támasszon akadályokat az Ausztriába távozni szándékozók útjába, legalábbis ne küldjék őket vissza Kelet-

---

²⁵ Der Standard, 1989. július 29-30. Lásd még: Reischl Ferenc – Becher Nándor: Vasfüggöny az Alpok lábainál. SSz. 62 (2008), 416–424.

²⁶ Krise des Kommunismus. DDR-Unruhen: Polizeiorgie. Kronen-Zeitung, 1989. június 9.

Németországba, mert ott büntetés vár rájuk. Egyúttal utasították a bécsi német nagykövetséget, hogy ne szolgáltatassanak ki adatokat az érkezők számáról, mert különben az NDK betilthatja polgárai Magyarországra utazását. A *Der Standard* tudósítójának napi 30-40 érkezőről volt tudomása.²⁷ Diplomáciai körökből származó információkra hivatkozó sajtóértesülések szerint július második felében kereken 300, augusztus 1-17. között mintegy 1.000 menekült kereszte fel a bécsi nagykövetséget.²⁸ Az érkezők első állomása a bécsi német nagykövetség volt, ugyanis itt látták el őket új igazolvánnyal és vasúti jeggyel a Németországba való kiutazáshoz.

A vázoltak alapján Magyarországnak nem volt könnyű dolga, mert mind Kelet-Németország, mind pedig Nyugat-Németország felé meg akart felelni az elvárásoknak. A helyzet kezdett válságosra fordulni, amikor 181 keletnémet a budapesti nyugatnémet nagykövetségen keresett menedéket. Bonn államtitkári minőségben közvetítőt küldött Budapestre, az ő munkájának azonban akkor csupán csekély eredménye volt. Mivel a nagykövetség nem volt képes további menekültek befogadására, augusztus 14-én egyszerűen bezárták az épület kapuit. Budapesten ezt követően mintegy kétszázan a zárt követség előtt verték fel sátrukat. Ez idő tájt Magyarország sem állt a befogadást és gondozást illetően a helyzet magaslátán, ezért a Magyar Rádió a RIAS Berlin adón keresztül mindkét német államot felszólította arra, hogy tegyen lépéseket a kérdés közös megoldása érdekében. Az adás az aktuális német kérdés kapcsán modern népvándorlásról szól. Leszögezi ellenben, hogy Magyarország nem azért nyitotta meg nyugati határait, hogy kapuként szolgáljon a Berlieni fal ellenében. Magyarország örül, ha minél több keletnémet polgár keresi fel, de ez ne jelentsen olyan teherként, ami mind Kelet-Berlin, mind pedig Bonn felé zavarja a baráti kapcsolatokat.²⁹

A Páneurópai Piknik előtti napon Helmut Kohl kancellár Erich Honeckerrel való tárgyalási szándékáról tudósítanak a lapok. A *Salzburger Nachrichten* augusztus 18-i számában magyarországi információkra hivatkozva 4-5000-re teszi az osztrák-magyar határon elfogott menekülők számát; egyedül augusztusban naponta 100-200 személy kíséri meg a menekülést. Honecker egyik nyugatra emigrált volt tanácsadója úgy látta: ha félmillió fiatal keletnémet elhagyja az országot, abba beleroppan az NDK. Mintegy erre a drámai helyzetre világított rá Hans Joachim Vogel, a Német Szociáldemokrata Párt elnöke, aki óvott a tömeges meneküléstől, mivel az veszélyezteti a „falon túli” Németország államiságát. Ez pedig nem állhat Nyugat-Németország érdekében, mivel az NDK válsága veszélybe sodorhatja Gorbacsov reformjait.³⁰ A *Kronen-Zeitung* tudósítója ugyanakkor 25.000 keletnémet munkanélküli menekültet említ Nyugat-Németországban.³¹

---

²⁷ Der Standard, 1989. augusztus 5-6.

²⁸ Salzburger Nachrichten, 1989. augusztus 19.

²⁹ Moderne Völkerwanderung. Salzburger Nachrichten, 1989. augusztus 1.

³⁰ Der Standard, 1989. augusztus 29.

³¹ Kronen Zeitung, 1989. augusztus 16.

Nagy László krónikának beillő leírása tíz év távlatában lelkiismeretesen emlékezik meg az 1989. augusztus 19-i Páneurópai Piknik előkészületeiről és lefolyásáról.³² Az osztrák lapok közül egyedül a *Die Presse* közölt augusztus 17-én előrejelzést az eseményről Fényi Tibor tollából. A cikk szerint a szombat délutáni rendezvényre a közös Európa Ház felépítésének szellemében kerül sor. Habsburg Ottó és Pozsgay Imre vállalták a fővédnökséget. Az esemény szervezőjeként a magyar ellenzékot jelölte meg, ami akkor ugyan több csoportosulást jelentett, de még egységben; Fényi a Szabad Demokraták Szövetségét és a Magyar Demokrata Fórumot nevezte meg. Ausztriából, Jugoszláviából, Lengyelországból és Csehországból számítanak résztvevőkre – írja. A tervezett program részletes ismertetése a különböző üdvözlő beszédek és felszólalások mellett tartalmazza, hogy lehetőség nyílik a vasfüggöny egy-egy darabjának kiszakítására, melyet a határőrség hitelesítő „oklevelével” vihetnek haza az érdeklődők. Ír arról, hogy az esti tűzgyújtást szalonnasütés és borkimérés kíséri, vasárnap pedig Sopronban istentisztelettel fejeződik be az európai egység örömmünnepe.

Túlzás lenne azt állítani, hogy mindebből semmi sem lett, jóllehet a tervezettől merőben eltérő módon alakultak az események. Nagy László írásából tudjuk, hogy 14 órakor sajtótájékoztatóra várták az újságírókat Sopronban, ahonnan 15 órára kellett volna megérkeznie a résztvevőknek a határra. Azonban maga az esemény szervezője is csak fél négy után közelítette meg a határt, nem jutva el a kitűzött helyszínre. Mint írja: „Ez teljesen lehetetlen volt, a határon maga az öskáosz uralkodott. Ekkora tömeget ott egyszerűen nem lehetett irányítani, de erre felkészülni sem lehetett, hiszen senki sem számított ekkora érdeklődésre.” Fényi Tibor és Martos Péter közös élménybeszámolója a valóságnak megfelelően – a többi napilaphoz hasonlóan – a menekülők kitörését állítja az események középpontjába: „A látványos menekülési hullám és a nagy esőzés úgyszólván elmosta a Páneurópai Pikniket”. A lap közölte Konrád Györgynek a határon felolvasott beszédét és a házi őrizetben tartott Tökés László üzenetét, utóbbit Martos Péter fordításában.³³

A Páneurópai Piknik tehát előre nem tervezett módon, kedvező lehetőségnek bizonyult több száz keletnémet számára, akik a piknikezők közé vegyülve, mit sem törődve a rendezvény tervezett menetével áttörték a drótsövény kaput (amit hivatalosan 15 és 18 óra között tartottak volna nyitva) és osztrák területre özönlöttek. Eközben a magyar határőrség szemet hunyt a szokatlan látvány felett. A menekülőknek nyilvánvalóan előzőleg tudomásukra jutott, milyen várva-várt alkalom kínálkozik nekik az Ausztriába való kijutásra. Az említett zűrzavar oly mértékben rányomta a bélyegét a tudósításokra is, hogy azokból nem derül ki egyértelműen, vajon ténylegesen buszokkal várták-e a menekülőket az osztrák oldalon,³⁴ vagy csak később rendelték oda a járműveket. A lapok mindazonáltal

³² Ld. Nagy László: A Páneurópai Piknik és az 1989. szeptember 11-i határnyitás. SSz. 55 (2001), 75–87.

³³ *Die Presse*, 1989. augusztus 26–27., Feuilleton VI.

³⁴ Erről ír a *Salzburger Nachrichten* a lap 1989. augusztus 21-i számában.

úgy értékelték, hogy a Berlini fal 1961. augusztusi felállítása idején megindult menekültáradat óta nem hagyta el egyszerre olyan sok keletnémet a szocialista tábor, mint 1989. augusztus 19-én. Bárhogyan is nézzük, a Páneurópai Piknik a keletnémet menekültek bonyolult kérdésében a katalizátor szerepét töltötte be az utána következő külpolitikai bonyodalmakkal együtt. A kritikussá vált helyzet sürgős megoldást igényelt. A menekülés – különösen St. Margarethen (Szentmargitbánya), Mörbisch (Fertőmeggyes) térségében (a Páneurópai Piknik helyszíne körül) – augusztus 19-e után is folytatódott. Az Osztrák Vöröskereszt elnöke szerint ekkor még kerekén 100.000 keletnémet tartózkodott Magyarországon.³⁵ Az ellenőrizhetetlen forrásból származó információ természetesen becslés volt csupán.

Helyszíni tudósításokból egyéni, tragikus sorsokat is megismerhetünk. A drámai események egyike az volt, amikor szabad földre lépve szívrohamban meghalt az egyik menekült. Egy fiatal nőt a határon kapták el a szülési fájdalmak, Lutzmannsburg (Locsmánd) térségében pedig a magyar határőrökkel történt dulakodás közben életét veszítette egy férfi, élettársa és gyermeke szeme láttára. A lapok – a titkosítás miatt – nem tették közzé Honecker Kohlnek adott válaszát, de keletnémet részről már arra sem futotta, hogy megakadályozzák a magyarországi utazásokat nyilvánvaló céljukkal. A tulajdonképpeni intézkedések augusztus 19-e után vettek határozott irányt: a Magyarországon tartózkodó keletnémeteknek továbbra sem állt szándékukban a visszatérés, hanem mindenáron Nyugat-Németországba akartak kijutni. Amíg ez lehetővé vált, átmenetileg gondoskodni kellett elhelyezésükről, illetve ellátásukról. A menekültni szándékozók három táborban kaptak elhelyezést: Kozma Imre gondoskodásából a zugligeti plébánián felállított sátortáborban 600-an találtak menedéket. Őket a német Máltai Szeretetszolgálat látta el élelemmel és ruhával. Egyidejűleg megtelt a csillebérci úttörőtábor, úgyhogy ezer személynek a Balaton melletti Zánkán rendeztek be újabb menekülttábor.³⁶

Miután Magyarország merészsége újabb bizonyítékául gyakorlatilag felmondta az említett 1969. évi szerződést, Németh Miklós és Horn Gyula ígéretet tettek a menekültkérdés minél előbbi megoldására. Utóbbi közvetítési szándékkal Bonnba, majd Kelet-Berlinbe utazott, de Honeckeréknél nem ért el semmi eredményt. A gyors kiutat a nyári vakáció vége miatt is meg kellett találni, addig ugyanis politikailag turistaként lehetett kezelni a német külügyminisztérium szerint 150–200.000 Magyarországon tartózkodó keletnémetet (a hír Horn Gyula augusztus 24-i bejelentésén alapult).³⁷

A Páneurópai Pikniket követően augusztus 24-én a magyar hatóságok hallgatólagos beleegyezésével a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága közreműködésének köszön-hetően 108, a budapesti nyugatnémet

³⁵ Salzburger Nachrichten, 1989. augusztus 22.

³⁶ Alfons Flatscher bei DDR-Flüchtlingen in Ungarn. Klein-DDR liegt gleich hinter Budapest. Salzburger Nachrichten, 1989. szeptember 3.

³⁷ Rotes Kreuz half DDR-Flüchtlingen aus der Budapester BRD-Botschaft. Der Standard, 1989. augusztus 25.

nagykövetségen tartózkodó keletnémet repülőgépen elhagyhatta Magyarországot Bécs irányába, ahonnan Nürnbergbe szállították őket tovább. A magyar kormány óvott attól, hogy a sok kisgyermekre tekintettel, tisztán emberiességi megfontolások alapján hozott döntésből bárki általános következtetéseket vonjon le. Helmut Kohl kancellár mindenesetre köszönetét fejezte ki ezért mind a magyar, mind az osztrák kormánynak, mind pedig a Vörös keresztnek.³⁸ A nyugatnémet hatóságok 15-20.000 érkezővel számoltak. Miközben a gießeni és schöppingeni befogadó táborok teljesen beteltek, új (sátor)táborok felállításáról kellett gondoskodni. A jelek szerint a magyar kormány a menekültek szabad elbocsátásában látta a megoldást. Szeptember első hetében a Német Államvasutak kérésére 50 vagon helyeztek készenlétbe a menekültek kiszállítására az Osztrák Államvasutak a magyar határ közelében. A remélt kiutazás engedélyezése mégis váratott magára, de végül is szeptember 11-én 6.500 keletnémet utazhatott ki Magyarországról, akik aztán vonaton és több mint 134 buszon jutottak tovább Nyugat-Németországba. A magyar kormány éppen a Bonni Nyilatkozat gyakorlati alkalmazásaként egyetlen alkalmi kiutazást engedélyezett: a menekültek NDK-útlevéllal, a budapesti nyugat-német nagykövetség által kiállított vízummal, illetve Vörös kereszt papírokkal hagyhatták el Magyarországot.³⁹ Az akkori hetek egyik jellegzetes látványa volt a Trabantok tömege a magyar határon, ugyanis a legtöbben lemondtak ezen szocialista magántulajdonukról.

---

³⁸ Die Presse, 1989. augusztus 25.

³⁹ „Fast 7000 DDR-Flüchtlinge führen Montag von Ungarn durch Österreich nach Bayern.” Salzburger Nachrichten, 1989. szeptember 12.

1. kép. Keletnémet menekültek elhagyott járműveinek eladása. Lobenstein Tamás felvétele

Mint láthattuk, az osztrák lapok figyelemmel kísérték a keleti tömbön belül, és különösen a Magyarországon folyó változásokat. Nagy Imre és társainak temetését kivéve azonban inkább visszafogottan számoltak be az ottani hírekről, kommentárjaik a biztatás és a kétkedés között ingadoztak. Kétségtelen, hogy nyílt rokonszenvet mutattak az ellenzéki megmozdulások iránt, de tartottak attól, hogy 1956 és 1968 után újabb hasonló válság alakulhat ki. Kétkedve tette fel a kérdést az egyik újságíró: vajon visszafordíthatatlanok-e a magyarországi reformfolyamatok? Ezek a kérdések utóbb – érthető okokból – elhomályosították az augusztus 19-i, illetve a keletnémet menekültekkel kapcsolatos hírek jelentőségét. Húsz év távlatából egyfajta nosztalgiával gondolhatunk vissza a történelmi augusztus 19-i Páneurópai Piknikre, már csak azért is, mivel az volt az ellenzéki csoportosulások utolsó látványos összefogása. Az osztrák sajtó ugyan a közhangulatnak megfelelően igyekezett tudósítani erről az eseményekről, mindamelllett a meglévő hatalmpolitikai adottságok között a politikusok és újságírók úgy képzeltek el a reformok keresztülvitelét, hogy a kecske is jóllakjon és a káposzta is megmaradjon. Az események végül is nem őket igazolták.